

dolgotok / könnyen agyunkra mennek”, ezért akár a lírai személyesség köréin belül is értelmezhetők; ha azonban a költő nem a közeghez való személyes viszonyát fogalmazza meg, előfordulhat, hogy nem tudja elköntení, „Hova kell tenni a kérdőjelet”, és a vers (lásd NEM MEGVUNK ÖTRŐL HATRA) félbeszakadt, állítmány nélküli mondatnak hat. A teljesség kedvéért megjegyzem, hogy van Petrinek két kedves új, politikailag motivált verse (KIVÁNOK JOBBULÁST, HIBABEJUTENTŐ), amelyekben a kérdő- és a felkiáltójelek érzésem szerint pontosan vannak kiéve.

Alalakúságnak vagy pseudomorfizmusnak azt a jelenséget nevezik, amikor egy ásvány valamely más vegyület kristályszerkezetét vesz fel, vagy azért, mert kitölti annak helyét, vagy pedig azért, mert vegyi folyamatba lép vele. Petri újabb versei erre a jelenségre emlékeztetnek: egyre több pseudomorfi szövegrészletet lehet találni bennük. Nem íratom, hogy ez vajon a mennyországoknak mondott abszolút nulla fok egyre érezhetőbb hatása-e vagy a szövegformáló lelemény új felfedezőútjának zsákmányai halmozódnak az új versekben; annyi biztos, hogy ezek jóval keményebb anyagból vannak, mint a kötet címébe foglalt sár.

Márton László

Új. Petri néhány egészen új versét olvasva az az érzésem támadt, hogy a versépítkezés pseudomorfizmusának jelentőségét talán egy kicsit el túloztam a fentiekben, és az ebből levont következtetések talán nem fognak órákulumnak bizonyulni. Ebből azonban két újabb következtetés vonható le. Az egyik: élő költőt nehéz megszámolni, mert közben mindig mozog. A másik: nem árt, ha a kritikus jobban bízik az általa vizsgált szövegben, mint vizsgálódásának konzekvenciáiban. – *M. L.*

ANEKDOTAELTÉRÍTÉS

Kardos G. György: *Jutalomjáték*
Ab Ovo Kiadó, 1993. 204 oldal, 320 Ft

Ezzel a könyvvel a regény nálunk manapság ritka fajtáját kínálja Kardos G. György az olvasónak.

A dolog azért meglepő, mert néhány évtizede még ebből a fajta prózaanyagból készült a magyar regénynek nemcsak a konfekciója, hanem számos igen becses, igényes, időtállónak látszó darabja is. Másik metaforával: a prózaírásnak ezen az ösvényén ritka, nemes vadak is haladtak, nemcsak a vadon szürke lakói. Ma szinte kritikai közmegeállapodás, hogy a tömegolvasmány, a lektűr útja.

Ez az iskolában „realistaként” deliniált, zárt, önmagát titkok nélkül világosan és egyértelműen kifejező próza ma nem áll igazán becsben. Azt mondják, nem rejt mögötte tartalmakat, kevés rétege van. Titka látszólag kevés: tömör, minden alakját véglegesen mintegy kőbe vési. Száraz, illúziótlan, érdes, dokumentatív. Krónika, jegyzőkönyv. Egy időben filmforgatókönyvnek, film alapjául használható, közvetlenül adaptálható szövegnek, kész scenáriumnak vélték a hasonló műveket, pedig néhány félsikerült adaptáció tanulságai szerint a hasznos filmforgatókönyv mégsem így készül. Az e stílusban fogant próza a legigényesebb regényirodalomnak volt – egykor – vezető és csaknem egyeduralkodó fajtája. „Realista” regénynek mondtuk iskolai tanulmányaink alapján. Rég volt: az iskolákban ma némi joggal „lektűrnek” nevezik. A JUTALOMJÁTÉK azért zavarbaejtő és minden áttetszősége ellenére nehezen áthatolható regény, mert egyik fentebbi meghatározás sem illik rá igazán.

Az olvasók egy része talán emlékszik, vagy tíz éve az *Új Irás* kezdte folytatásokban közölni MIVEL NYITOTT SZIKSZAY PÍPI BAJÁN? címmel, majd abbamaradt a szöveg, mintha az író nehezen leküzdhető akadályba ütközött volna, méltán híres, remekműgyanús trilógiájának látásmódja és írói technikája nem bizonyult volna alkalmasnak másfajta idő más társadalom, más hősök ábrázolásához.

Lektűr és valóságütközés: két nőly, két világ. Látszólag összebékíthetetlenek. Mégis,

ez a regény mind a kettőhöz kötődik. S az is lehet, hogy csupán mai ízléssel, mai szemmel összehétközthetetlenek. Hunyady Sándor művészetében például nem ovizódtott eggyé a kétlajpa minőség? Még valakinek a súlyos árnya is lehdeződik (bár nem a lektúrjelleg kapesán) – itt viszont már meg is hőkölünk. Nagy Lajosnak, a KISKUNHALOM és a BUDAPEST NAGYKÁVÉHÁZ írójának komor árnyára gondolok. A Kardos G. György olvasói népszerűségét soha el nem érő Nagy Lajos minden írását látszólag jeges szenvtelenég hatja át, de nem akármilyen. Gyűlöletet, haragot, indulatot leplező, takaré, főjtő álszenvtelenség. Megvesztegető, ravasz áltárgyilagosság. Nagy Lajos emek volt mestere.

A JUTALOMJÁÉK 1951 kora őszén játszódik egyetlen nap alatt. Helyszíne egy vidéki város, szereplői főleg a város színházának tagjai.

A szigorúnak látszó szerkezet alaposabban vizsgálva nem is olyan szigorúan zárt: ideoda hajlik, a szálak lengedezve néha másfelé sodródnak, mint amerre indultak, olykor elvarratlanul semmivé vékonyodnak. A történet „elcsatangol”, mintha szabadlajpa engedett anekdotafalka kergetné. Nincs olvasó, aki a felvezetés után ne a fiatal rendező és a naivai játszó ravasz kis színész nő egymást becsapó szerelmi kalandjára várna. De nem igazán ezt kapja. Észrevétlenül – a könyvnek nagyjából a negyedétől kezdve – az öreg, nyomorult színész, Kassák Józsi és kórházban haldokló, egykori lérlőfő és harsány felesége, bizonyos Nyuczky a főalak. A könyv visszapillantó szerkezte arányos, ám mikor meghomlik és súlylan, terjedelemben is egy régebben történi színésztemetés kerül fő helyre – ebből az aránytévesztésből a könyv legjobb, legmaradandóbbnak látszó, legerősebb lejezete születik.

„Úgy telszik, az elbeszélő tulla nélkül nem történhet semmi a városban” – olvassuk az egyik méltatásban (Bori Erzsébet, *Beszélő*). Az író mindentudása jellegzetesen múlt századi regényvesztmény, de a JUTALOMJÁÉK esetében az a luresa, jótékony paradoxon, hogy bár a fenti megállapítás igaznak látszik, a történet színhelyeül szolgáló városban valóban nem, mintha viszont magában a regényben, a lebonyolódásban mégis megtörténhetne néhány dolog az író tudta nélkül. Vagyis az író tudat-

os szándéka, a koncepció ellenére, attól elkanyarodva, a szigorú, hagyományos szerkezetet meghontva történhetne meg. Ezek az elkanyarodások bizonyos szemszöghől ügyetlenségek és „hibák”, másként nézve azonban épp a modern próza ravasz megoldásai: gondoljunk a történet elkalandozására, hujkálására, nem egészen egyenes ösvényeire, talányos kiszámíthatatlanságára. Emeltem: néhány mellékszál és fontosnak induló motívum elsatnyul, szinte ellejtődik, ez nyilvánvaló felületesség: ilyen a színkritikus és előadásra szánt vonalas darabja – a sematizmus önparódiája –, a dolog „fel van vezetve”, aztán nyoma vész. Ugyanígy hiába várjuk a dramaturgiai csúspontként ígérkező (tag?) gyűlést vagy mit... Sorolhatnánk más példákat. Szigorú drámai szerkezete tehát nem nagyon működik, saját, titkon, ravasz-veletlennek tetsző belső szerkezete azonban – len légyen tudatosan ravasz vagy véletlenül szabálytalanra kanyarodó – mégiscsak él.

Korrajz, korfelidézés, tükörserepekkel. Mesteri a kora szepemberi strand világának észrevétlenül kitágítása. Viccek és apróságok, anekdotagyűjtemény, s végül a kisvárosi strandról a társadalom néz vissza.

„Stark bácsi mindenestve megváltoztatja az egymásra rakott lemezek sorrendjét és az Engem a rumba döntőget rumba élé veszi a Doneyei bányászok dalát. Azután jön csak az Engem a rumba döntőget rumba, utána – egy cigány, egy zsidó alapján – a Szódd a selymet, elvtárs, majd a Peches ember ne menjen a jégre...” – olvassuk. A regény legravúrosabb lapjai játszódhatnak talán a könyv első felében, itt a strandon. Nem tudjuk még, mi lesz a történettel, kik a főhősök, kire és mire kellene igazán figyelnünk. Talán épp a mellékszereplőkre, a strandstatisztákra. Ok azok: a zsidó kereskedőből lett kabinos, Svarev bácsi. Csíkszereday Ernő – eredetileg Figuer Ernő –, az antiszemita filmekben játszott, 1945 után közszerepléstől eltiltott filmszínész (ma tyúkszemvágó). Itt nincs főszereplő, legfeljebb extra statista. A legjobb „formában” (hogy profánul mondjuk) amúgy is akkor van az író, amikor mintegy mellékesen, mellékszereplők sorsát tudja feleleveníteni: pár sorban egy teljes életet, anekdotának látszó, de mélyebbé kerekedő kis emlétsékekkel. Egy példát: a főhős, Kassák Józsi egy padon szokott üldögélni három

nyugdíjossal. Nem is „indirekt”, dialógusos, meglevenített jelenetből, de direkt írói elbeszéléshől rendkívül plasztikusai és sokat tudunk meg. Ebben igazán jogos és számomra igen csak imponáló a kínálkozó párhuzam Nagy Lajossal. Másfél könyvoldalon három, csak percekre feltűnő mellékfigura sorsának meglevenítése, a hangulat erős „dallama”, korrajz. Ez a technika (és persze több, mint technika: látásmód) mintha hiányozna a mai magyar prózából.

„Bizonyos koron felül mindenki izraelita” – mereng mintegy újra felfedezve a magvas bölcseletet a kabinos Svaroz bácsi, körültekintve a strand egykori hatalmasságai között, rögtön példázva az író fejezetlezárási technikáját is.

Érdekes, hogy maga a „fővonal”, a színház és a színházzal modellált valóság jóval nagyobb igényű, de talán épp ezért kicsit kevesebbet ad. Mintha túl, mintha sterilen zárt színészvilággal találkoznánk. A nagy tragédiákat a benne ágáló szereplők – mint mindannyian – persze békaperspektívából látják. Mégis, hogy egyetlen példába kapaszkodjunk: a kitelepítés éppen 1951-ben, ha hihetünk a kortársaknak, jobban felbolydította a társadalmat: ismert Gobbi Hilda és Somlay kétségheesett mentőakciója, Somlay öngyilkossága, s épp egy operettszínháznál. Déri Sári pusztult el a kitelepítésben. Akkor? Később? Bármikor is, ennek talán, Budapesttől távol, még egy vidéki színházban is erősebben ott lehetne sötétlenie... itt valahol súlytalanul épp csak megenyitlik, mellesleg nem is színészek. A strand világa jobban modellálta a kort (ha „realista” regényként ez volt az egyik célja).

Karikatúralüzer? Kisplasztikák? Rajz vagy kisplasztika? Anekdotatöredékek? Anekdotaelterítési kísérlet? Akármilyen is, a helyszín, a történet helyszíne geográfiai, térképtani pontossággal meg van rajzolva, érdemes volna utólag, rajzzal hitelesíteni a hősök hejárt útját. Strand – Színház – (közben a Múlt felidézése) – Kocsma – Kórház – Színház. A nyelvezet is szigorúan a korrajz része, itt nincs szándékos anakronisztikusság, játékos múlt és jelen stílkeverés.

Olyan regény ez, mely mit sem tud az álom-képzület-köztes valóság, a „szövegrodalom”, a posztmodern nyűgeiről és vívni-

nyairól? Nem tud? Vagy nem akar tudni? Természetesen afelé hajlok, hogy csak úgy tesz, mintha nem tudna, s közben, mintegy mellékesen, és anekdotába csomagolt sültrealizmussal eljut ama „vívmányokig”.

Mi hiányzik akkor mégis belőle? Mert hiányzottemet magam alig tagadhatnám. Nehezen felelünk erre a toladó kérdésre. Mint említettük, másfelé csatangol a történet, mintha véletlenül s nem tudatosan, mintha esetlegességek erősödésének. A viccek, a humor vegyes minőségű, nem mindig válik kísértetiesé. Kicsit (vagy nagyon is) jellemző, hogy azok a legjobb részek, ahol a történettől, a helyszíntől és az időtől függetlenül az író belefeledkezik, visszamegy a húszas évekbe valamelyik mellékszereplő sorsával, hirtelen hőven mesél, levéltöredékek ugranak elő, az anekdoták elszabadulnak, a legjobbak is mindig hajszállal viszik félre-félre a könyvet saját lényegétől. Paradox: a legelevenebb háttérfestéstől az előtér gyengül? Nehez kifejezni és jól megvilágítani, hogyan s miért támad ilyen érzése az olvasónak.

Forduljunk egy fontos példáért ismét a szöveghez, a könyv legvégéhez. A belejezés sűrűteten a regény egészét, hangját adja: Egy keserű panaszaiba belefeledkező, Tersánszkyra emlékeztető író a vonaton már-már a rendszert szítja, aztán lanyar mosollyal így fordítja a szót: „és a hort is vizezik”. A regény utolsó szavai. Bravúros lezárás, mert a szörnyűséget groteszk humorral oldja. Közel hozza, hisz a szörnyűségeket „kint” átélőknek csak a fekete humor áttételével üzen a börtön és a bitó. Az a szándék is méltánylandó, hogy rettegjen, ámuljon az olvasó, de le, de hess minden pátosszal. Hiszen a regény legszebb jelenete, amelyben Kassák Jóska, a kirtúgására váró öregedő színész megtudja felesége halálhírét, s ebből önmentő kis színpadi játékot kreál, hogy ne rúgják ki, de nemsokára magányosan zokog valahol – az is hasonló kulcsra jár. Fintoros bravúr. Megesavart pátosztalanságával minden kritika (joggal) csúcspontra velt. És mégis: ez a másik, ez az idézett poén regénylezárásnak kihívóan, kihegyezetten „poén” marad, s a bravúr ellenére nem elég erős. Olyasmí, mint egy haláleset hallatán nem oda való szó vagy anekdota. Vizezik, igen, de a könyvbéli borértó prózáiról itt valóban a hamisított borra gon-

dol, az olvasó meg mássa szeretne, de a csattanó röheje valahogy nem engedi, leszűkíti horizontját. Jó csattanó, persze, de az olvasón az villan át, hogy miért kéne igazat adnom ennek a viccnek, s miért véli a fekete humornak ezt a szelíd, svejtkibb, tersánszkysabb változatát elegendőnek Kardos G., aki mintha menekülne a pátosz minden fajtája elől, de a néven nevezeti szörnyűség elől is.

Kicsit kevésbé kellene futnia. Nem eléggé érződik a kopók, az üldözők förtelmes lihegése az átvészeltők, menekülők nyomában. Mintha le lehetne lépni erről a színpadról, deszkáról, pedig nem lehet: ott lepszik minden szereplő a „tepsiben”, mint Nyuczky, és aki siratja hármelyiket, az mindet, a jellemteleneket, a közönyöseket, az eseteket is siratja, meg persze főleg önmagát. „Belőled büzlök, ártad, magad is zsarnokság vagy” – de a bűnt kevésbé érezzük, hiszen ha a zárópoén szerint „még a bűnt is mezzük”, röhgünk egyet, de nemsokára arra gondolunk, hogy sebaj, csak vizes lesz a nemes ital, hig lesz, de nem hányingerkeltő és nem halálos. A kor pedig minden slemilsége ellenére egyszerre volt átvészeltető és halálos, a börtönökben és táborokban és kitelepítésen embereket kínoztak, de a mozikba nevetni jártak, a strandok és a sportpályák megteltek, nyár is volt, szerelem és család, mint mindig. Ám ez a korszak, mint a totalitárius diktatúrák kora, különösen a faszizmusoké, azért mélyebben fekete a nyári felhőjárték és a slemil vihogások mögött. Az operettvilág csak részben fedt és modellálja, a „színház az egész világ” metafora csak módjával használható. Bacsó Péter *TE KONGYOS ÉLET* című, sok kiváló, sőt bravúros megoldással és leleménnyel élő filmje idéződik fel (hogy azért ne csak remekművet, ne csak a *KISKUNHALOM* példáját említsen): a sok rész-hitelesség érvényét a filmben is elnyomta olykor a humoreszinálás szelíd vagy kevésbé szelíd erőszakolása. Kardos G. György könyve szikárabb, fegyelmezettebb, a viccelődések arányának olykor a tévesztése ellenére is visszafogottabb, igazabb, de ez a jelenség nála is kicsit zavaró. A sok aranykopés, a sok anekdota makacsabbul áll ellen az eltérítésnek, mint a vitéz repülőgép-pilóták.

Nyilván érezhető, hogy bizonyos hiányérzetem okát buzgó igyekezettel sem tudtam

igazán megmagyarázni. A *JUTALOMJÁTÉK* a posztmodern regénytechnikák korában látványosan egyszerűségével is honyolult és többrétegű alkotás, hiányai talán értékeiből lakadnak és fordítva, mindenesetre kicsúszik a modernnek vélt prózára esküvő (vagy legalább régóta annak varázsában élő) olvasó és kritikus szigorúan göresbe ránduló markától. Sokkal ravaszabb próza, mint látszik. Minél többet olvassuk újra, mondatai, passzusai végén a pontokat egyre inkább kérdőjelnek érezzük.

Bikácsy Gergely

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

Szilágyi Andor: *Ezoteréma*
Cserépfalva, 92+92 oldal, 299 Ft

I

KIPLING A SIVATAGBAN KAFKÁBA BOTLIK

Ha végigtekintünk a középgenerációhoz tartozó Szilágyi Andor igen rövid, mindössze néhány éves írói pályáján, kevés, de sokféle művet láthatunk. Mint nemzedéktársairól általában, úgy róla is elmondható, hogy munkásságának első tíz-tizenöt évéről semmit sem tudunk. Úgy tűnik, mintha első próbálkozásai a színházhoz kötnek, ez azonban alighanem érzéki csalódás, hiszen amikor 1988-ban a *JAK* drámapályázatára egyfelvonásost küldött, regényének, *A VILÁGIALAN SZEMIANÚ*-nak már készen kellett lennie. Ugyanakkor filológus legyen a talpán, aki akár formai, akár cselekményvezetési, jellemrajzbeli vagy nyelvhasználati sajátosságai alapján kronológiába állítja Szilágyi Andor regényét, színdarbjait, elbeszéléseit és *HOLT-TENGERT APOKRIFOK* című szövegmozaikját. A különböző műfajú munkákban egyes mozzanatok vándorolnak ugyan („*Olyan ez a kérdés, mint a molajok rővad szabályja, nyüssz! Mint a mezeien pengő Nyüssz Hűdeg, kegyetlen és pontos Nyüssz*” – mondja Henrik *A RETTENETES ANYÁ*-ban, és